

KRITIKA

**JOHN D. MUELLER:
A KÖZGAZDASÁGTAN
MEGVÁLTÁSA
A hiányzó elem újrafelfedezése**

Milyen provokatív cím, milyen provokatív könyv! — mondhatjuk John D. Mueller vaskos kötetét olvasva. Hiszen a közgazdaságtudomány — ön-értelmezésében — a társadalomtudományok királynője. Ebben a minőségében eleve arra hivatott, hogy a tévelygő világban bolyongó emberek cselekedeteit objektív módon leírja, tárgyyszerűen értelmezze, és a várható kimeneteket/eseményeket pontosan jelezze előre. A mérhető kultusza, a nyílt értékválasztás elutasítása (tudományon kívülre helyezése), a mérnöki pontosságra törekvés, a korábban tisztán érzelmi/morális tartalmúnak vélt mozzanatok, így az étellel való elégedettség, vagy épp a jogállamiság/alkotmányosság számszerűsíthetővé tétele csupán ismertebb mérföldkövei, útjelzői eme általános törekvésnek.

Tegyük hozzá: a közgazdasági imperializmus,¹ vagyis a haszonmaximáló egyén ésszerűségi megfontolásait egyedül lehetségesnek, egyedül tudományosnak tekintő mikro-ökonómiai közelítésmód napjainkra nemcsak elfogadottá, hanem uralkodóvá is vált a társadalomtudományok széles körében. Ide sorolhatjuk a szociológiát, a nemzetközi tanulmányokat, és egyre inkább a politikatudományt is (ha nem a napi eseményeket irányzatosan értékelőkre, hanem a nemzetközi tudományosságban megjelenő és ott bevett munkákra gondolunk). E területeken lényegében nem is lehet semmit megjelentetni, ami nem egy — a fentiekben vázolt — modellre és annak matematikai értelmezésére épülne.

John D. Mueller amerikai elemző szembefordul ezzel a korszakkal. Mivel nem teológus, nem bölcsele, nem is egyetemi kutató, vagyis nem a magas tudomány művelőjéről van szó, valóban heroikus ez a vállalkozás. A szerző egész életét a gazdasági gyakorlatban töltötte: befektetési alapoknál, gazdaságpolitikai elemző cégeknél és az amerikai kormányzati döntéshozatal boszorkánykonyhájában, a kongresszus és Reagan elnök szakértői csapataiban gyakorolva a tanácsadás korántsem könnyű mesterségét.

Annál meglepőbbnek tűnhet, hogy a globális pénzügyi kapitalizmust belülről jól ismerő és művelő szerző azt a belátását osztja meg velünk, hogy a rendszer egyáltalán nem úgy működik, mint azt a jelenleg uralkodó hatékony piacok elmélete² leírja. Mi több, nem is úgy, mint a ha-

sonló közelítést a közgazdaságtudományban meggyökereztető George Stigler és Gary Becker Nobel-díjas chicagói professzorok fémjelzte közelítésben megjelenik, ahol az önérdékét követő szereplők végül is társadalmilag előnyös végeredményre jutnak (természetesen bizonyos megszorító feltételek mellett). Ez a — ma már egyeduralkodó — neoklasszikus elmélet ugyanis *alapvetően téves emberképre* épít, és ezért mélyreható felülvizsgálatra szorul. Érdekes, hogy a pénzügyi piacokat ugyancsak belülről jól ismerő — és időnként alakító — Soros György is hasonló meglátásra jut,³ az elmélet reflexivitását és a tévedések lehetőségének bevonását szorgalmazva, egy gyakorlatban jól használható elemzési keret érdekében.

John D. Mueller azonban sokkal messzebb megy saját kritikájában. Az a fő állítása, hogy a modern közgazdaságtant már megalapítója, Adam Smith tévútra vitte, amit a szakma nagyjai — de különösen a formális közelítéseket egyeduralkodóvá tevő iskolák — munkásságukkal csak súlyosbítottak. A téves emberképre épített téves diagnózis aligha vezethet helyes terápiához. Ez természetes — mondhatnánk —, ha a közgazdászok körében nem lenne általánosan bevett az a — Milton Friedman Nobel-díjas közgazdásznak tulajdonított — felfogás, mely szerint nem érdemes az elmélet alapföltevéseivel foglalkozni, ha előre jelző/prediktív ereje jó, vagyis lövései kapuba találnak.

Adam Smith tragikus tévedése John D. Mueller felfogása szerint azáltal történt, hogy tudományát a családi és társadalmi közösségek sora helyett az egyénre építette föl. A közjó és a morálisan követhető helyett az egyén haszonmaximalizálása kerül a középpontba. Az ellentétek kiegyenlítését feladatának tekintő, alkotmányos és legitim közhatalom helyett a piac mindenhatóságára épít. Mindeme alapvetések — módszertani individualizmus néven — lényegében az összes közgazdasági iskolát jellemzik a kimondottan közösségelvű marxizmus és kommunárius⁴ — magyarán közösségelvű — egyházas közelítések kivételével (egyik sem számít ma a tudomány fősodrának, általánosan bevettnek).

Mueller kötetében szakít e felfogással. Kifejezetten Szent Ágostonra és Aquinói Szent Tamásra visszamenően egy új, saját fordulata szerint *neo-skolasztikus közgazdaságtan* megalkotására tesz kísérletet. Vállalkozása sok tekintetben sikeresnek mondható. Amint a közgazdász szakma abszolút vezető lapjában, az amerikai *Journal of Economic Literature* 49. évf. 3. számában az

e kötetet méltató David Colander (2011. 9. old.) megjegyzi, Mueller törekvése sok tekintetben párhuzamos a valós emberi cselekedetek megfigyelésére építő viselkedési gazdaságtan, és különösen a pénzpiacok magyarázatában sikeres viselkedési pénzügytan (az eredetiben: *behavioral finance*) törekvéseivel. Talán nem mellékes, hogy az utóbbi irányzat képviselője, Richard Thaler kapta 2017-ben a közgazdasági Nobel-díjat (ezúttal nem megosztva).

Mi tehát Mueller könyvének legfőbb állítása? Nem kevesebb, mint hogy Smith *objektivistá-materialista* alapú magyarázata az, ami tévútra viszi az értelmezés egészét. A valós ember családban, városi, egyházi és nemzeti közösségekben formálódó egyén, aki már pusztán létét is az *altruizmusnak* — azaz szülei önátadó szeretetének — köszönheti. Felnövekedését jó esetben éppen e szeretet *tartós és gyakorlatban is megélt kiáradása*, nem pedig a haszonélvőség és az önérdék-követés (különösen nem annak gátlástalan formája) tereli a jó irányba. Ennek megtapasztalása révén válik felelős, szabálykövető, és — szükség esetén — önfeláldozásra is kész *polgárrá*. Jó esetben ő társas kapcsolatai rendszerében önérdékén túl a helyes, a jót is keresi,⁵ más szóval az isteni terv beteljesítésén is munkálkodik — a maga szerény eszközeivel élve.

Mueller tehát egy határozottan *keresztény alapozású* közgazdaságtant alkot meg, a francia Jacques Rueff,⁶ Charles de Gaulle egykori főtanácsadója és a Svájcban élt és alkotott Wilhelm Röpke,⁷ a Ludwig Erhard által a gyakorlatba ültetett német szociális piacgazdaság megálmodója örökségét nyíltan is föl vállalva, az ő nyomukban haladva. Nem meglepő módon a könyvben többször is pozitívan hivatkozik XVI. Benedek pápa enciklikáira a társadalmi igazságosság és a környezeti egyensúly kérdésében. A kötet alcímében szereplő hiányzó elem Mueller számára az *értékrendi alapozás*, a keresztény bölcséleti elvekből adódó társadalmi szervezési megoldások halmaza, végső fokon az altruizmus visszahelyezése jogaiba.

Talán elkerülhetetlen, de semmiképp se mondható meglepőnek, hogy a kötet leginkább vitatható részei a konkrét politikai és gazdasági ajánlások kategóriájában találhatók. A kötet IV. fő részében a szerző is elköveti azt a jellegzetes tipushibát, amiben az elvont elméletekből *kellően sok és egymásra épülő közvetítő lépcső nélkül* jut közvetlenül gyakorlati ajánlásokra. Ebben marasztalja el a már idézett amerikai David Colander, a makro-ökómia és a közgazdasági elmélet-történet egyik meghatározó személyisége mellett a *Közgazdasági Szemle* főszerkesztője is a hazai vezető folyóiratban közreadott kimerítő ismertetőjében.⁸

Mueller bizonyos doktrinerséggel képviseli a konzervatív társadalmi-gazdasági felfogás néhány sarokponti elemét, így az abortusz tilalmát és az infláció meg az adósság-gerjesztő politika elutasítását. Ez a merev értelmezés az, ami igazán problematikus, hisz egyebek mellett épp észak- és dél-amerikai tapasztalatokból is tudjuk (a Ratkó-korszakon és a Ceausescu-korszak Romániáján túl is), hogy a terhesség megszakításának teljes állami tilalma a válsághelyzetek szaporodásához és a társadalom patológikus helyzeteihez vezet, habár hívó ember e „megoldással” sosem azonosulhat.

Hasonlóképp a ma fogyasztásának és jólétének költségeit a jövő nemzedékre terhelni általában és elvileg is helytelen. Ugyanakkor mára már szinte közgazdasági közhellyé vált az a felismerés,⁹ mely szerint a 30-as évek amerikai depressziója a pénzkínálat merev szabályozása mellett a költségvetés kiegyensúlyozására való, minden áron keresztül vitt törekvéssel függött össze. Egy átmenetileg lazító költségvetés segíthet — és az Egyesült Államokban 2009–2012 közt segített is — a visszaesés leküzdésében. Az évtizedünkben már szépen növekvő Németország is élt ezzel, de 2017-re a közadósság/GDP aránya visszatért a válság előtti nagyságrendhez, 67 százalékra mérséklődve. Vagyis nem igaz, hogy ha valaki egyszer lazít, az többé már nem is bírja abahagyni, bár az kétségtelen, hogy a fiskális alkoholizmusra a legtöbb demokratikus — vagyis a választói hangulatot szorosan követő — kormányzat nagyon is hajlamos lehet.

Vajon elhozhatja-e ez a radikális gondolatokkal revolverező könyv a közgazdaságtan megváltását, a *forradalmi léptékű fordulatot*? Vélhetőleg ez túl nagy falat lenne egyetlen mű vonatkozásában, ahogy ezt a kötet egy másik amerikai recenzense is megjegyzi.¹⁰

Az efféle átalakulás minden tudományágban közismerten lassú, és többnyire a kerítésen belül, a hatalmi pozíciók birtokosai oldaláról megnyilvánuló nyitottsággal, a korábban margóra szorított nézetek fokozatos betagozódásával jön létre. Ez utóbbi folyamat az amerikai közgazdaságtudományban kétségkívül megindult — ezt jelzi a kötet széleskörű kritikai visszhangja is. Ugyanakkor nem kétséges, hogy e folyamatnak még csak a legelején tartunk. Az ortodoxia fellegvárai erősen tartják magukat, ami a teljesítmény-értékelésben, az egyetemi előléptetésekben világszerte¹¹ egyre erőteljesebben érvényesül, és a Nobel-díjakat kiérdemlők személyében és kutatási profiljában egyaránt jól kimutatható.¹²

Napjainkra a 2007–2009. évi globális pénzügyi válság tanulságai és az Európai Unió sok tekintetben új kihívásai kedvező terepet jelente-

nek a korábban lesöpört nézetek újragondolásának. A tömeges és ellenőrizetlen migráció okozta feszültségek, a fogyasztói társadalom válsága, a korábbi kormányzati megoldások megrendülése teret enged a szellemi, a tudományos és a gazdaságpolitikai kísérletezésnek is. De illúzióink aligha lehetnek.

John D. Mueller könyvének magyar nyelvű megjelentetése hasznos segítség annak végig gondolásához, hogy miként is nézhetne ki egy emberközpontú, derűs közgazdaságtan, és egy általa ihletett befogadó, humánus gazdaságpolitikai gyakorlat.

Befejezésékképp nem érdektelen felsorolni azt sem, hogy *e konzervatív krédóban mi minden nincs benne*. Például az, hogy a cél szentesítené az eszközt (az eredetiben „annyi vagy, amennyit megkeresel”), hogy a versenytárs és a más nézetten lévő földre döngölése helyes lenne, hogy a közhatalom feladata a „mieink” gyarapítása és nem a közjó szolgálata lenne, vagy hogy a jogszabályalkotás és a közmédia eredendő pártossága kedvező adottság lenne a kibontakozáshoz. Mueller gyakorlatra épülő elemzése arra utal: a jól ismert alapok híján a mai világ legtöbb elemzője és vezetője gyakorta iránytű nélkül navigál korunk viharos tengerén. Bízunk benne, hogy e munka elindítja azt a gondolkodást, amiben a gazdaság szereplői, elemzői és a különféle közösségek érdemi vitát folytathatnak arról, hogy milyen világban élünk. És ha ezt megértettük, akkor segítséget kapunk ahhoz is, hogy a normatív kérdésben is előre lépjünk.

A jámbor óhajok immár szokásossá vált hangoztatása, megvalósíthatatlan felvetések hajtogatása helyett tudományosan megalapozott és a közösség által elfogadott alternatíva megalkotására lenne szükség. Mueller vaskos és sok téren elgondolkoztató munkája valódi intellektuális kihívás. Nemcsak — és talán nem is kizárólag — a közgazdász szakmának szól, hanem minden felelősen gondolkodó értelmiségi haszonnal forgathatja ezt a nem mindennapi munkát. (Ford. Ábrahám Zoltán, Csák János; *Matthias Corvinus Collegium — Tihanyi Alapítóány*, Budapest, 2015)

CSABA LÁSZLÓ

¹Edward P. Lazear: *Economic Imperialism*. Quarterly Journal of Economics, 115. évf. (2000), 1. szám, 99–146.

²Eugene F. Fama: *Efficient capital markets: a review of theory and empirical work*. Journal of Finance, 25. évf. (1970), 2. szám, 383–417.

³Soros György: *A 2008-as összeomlás és következményei*. (Ford. Nagy Márta.) Scholar Kiadó, Budapest, 2010.

⁴Jelentős visszhangot kapott két, a Focolare mozgalomhoz kötődő katolikus szerző e szemléletben írt és magyarul is közreadott munkája. Vö. Luigino Bruni — Stefano Zamagni: *Civil gazdaság. Hatékonyság, méltányosság, köz-jóllét*. (Ford. Osvay Péter.) L'Harmattan, Budapest, 2013.

⁵Empirikus elemzések számos országra bizonyították be azt, hogy — szemben a jelenleg uralkodó chicagói föltevéssel — az emberek túlnyomó többsége nem a büntetéstől, a lebukástól való félelmében fizeti be az adót, hanem azért, mert azt így tartja helyénvalónak. Mivel e vizsgálatok alapvetően fejlett társadalmakra — Ausztráliára, Svédországra, Kanadára — vonatkoztak, hozzá lehet tenni: az adó jó része szembetűnően közcélakra fordítódik, a közrendtől az iskolázatásig terjedő körben, ami megerősíti a fönti meggyőződést nemzedékről-nemzedékre.

⁶Jacques Rueff: *The Age of Inflation*. Regnery Gateway, Chicago/Ill., 1964.

⁷Wilhelm Röpke: *A harmadik út. Korunk társadalmi válsága*. Auróra kiadás, Budapest, 1943.

⁸Halm Tamás: *Reformáció a közgazdaságtanban?* Közgazdasági Szemle, 64. évf. (2017), 10. szám, 1102–1109.

⁹Ben S. Bernanke: *Essays on the Great Depression*. Princeton University Press, Princeton, N.J., 2000.

¹⁰W. Dean, in: *Journal of Interdisciplinary Studies*, 23. évf. (2011), 2. szám, 209.

¹¹Például olyan kommunista országokban, mint Vietnám és a Kínai Népköztársaság, vagy akár a nyugati értékekhez távolságtartóan viszonyuló Arab-öböl országai, az egyetemi karrierhez amerikai végzettség és amerikai publikációk kövezik ki az utat.

¹²E kérdéseket kimerítően taglaltuk legutóbbi kötetünkben. Vö. Csaba László: *Európai közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014. (e-book: 2017).